**Український державний університет
імені Михайла Драгоманова**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 47-48

Київ – 2024

В І С Н И К
А Г Р А Р Н О Ї
І С Т О Р І Ї

47-48'2024

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарєв

B U L L E T I N O F
A G R A R I A N
H I S T O R Y

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

47-48'2024

Scientific journal

УДК 94:63(100)
В 53
DOI: 10.31392/VAH-2024.47-48

Засновник:

– Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
https://agrarian-history.com.ua

Адміністратор сайту:
С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (097) 130-91-96;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 11 від 26.06.2024 р.)

Підп. до друку 02.07.2024
Формат 70 х 108 1/16.
Папір офсет. Друк. різогр.
Ум. автор. арк.: 30
Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

https://doi.org/10.31392/VAH-2024.47-48.13
УДК 94(477):(031)

ІСТОРІЯ ГАЛИЦЬКО–ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В СТУДІЯХ ІСИДОРА ШАРАНЕВИЧА: ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Коляда Ігор Анатолійович
доктор історичних наук, професор кафедри методології та методики суспільних дисциплін,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: kolyada.i.a.1968@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-3802-9082

Борчук Степан Миколайович
доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії,
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ
e-mail: borchuk_s@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-7494-7369

Лизень Євген Володимирович
доктор філософії з історії та археології,
Центр східноєвропейських історико-політичних студій, м. Івано-Франківськ
e-mail: luge82@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3621-5922

Анотація. *Статтю присвячено одному із відомих істориків та культурно-політичних діячів XIX ст. – Ісидорові Івановичу Шараневичу. Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі багатого фактичного матеріалу проаналізувати здобутки І. Шараневича в царині історії Галицько-Волинської держави, висвітлити погляди дослідника, розкрити його значення в тогочасному громадсько-культурному та науковому житті України, а також окреслити роль студій І. Шараневича в сучасній історичній науці. Методологічною основою є принципи об'єктивності, історизму, науковості та персоніфікації подій. У процесі написання статті було використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, а також ретроспективний, хронологічний, просопографічний і порівняльно-історичний методи. Таким чином, важливою науковою проблемою є вивчення в органічному поєднанні наукової і громадсько-культурної діяльності видатного українського історика, археолога, громадського діяча І. Шараневича. Своєю невтомною, наполегливою працею він вніс чималий доробок у вітчизняну історичну науку, зокрема археологію, музеєзнавство, генеологію та історичну географію. З його громадською діяльністю певною мірою пов'язаний цілий етап політичного і національно-культурного руху в Галичині у другій половині XIX ст. Історична спадщина професора І. Шараневича стала здобутком української історіографії. Він був автором 125 наукових праць, з яких 45 написані польською і німецькою мовами. Його науковий метод служить гідним зразком для нинішніх поколінь істориків, усі наукові праці написано ним на основі першоджерел. Будучи родом з Прикарпаття, він багато зробив для вивчення давньої сторінки історії рідного краю. Незаслужено забутим, фактично забороненим було вивчення діяльності науковця у радянській історіографії. А шкода, бо незаперечним є його значний вклад у розвиток*

джерелознавства, археології, пам'яткознавства та музеєзнавства не тільки Галичини, але й всієї України. Цінність дослідження полягає в тому, що воно в багатьох аспектах суттєво доповнює наукові знання з історії Галичини XIX ст., відновлює в українській історичній науці напрям досліджень, досі призабутий, а власне – вивчення діяльності визначних діячів у контексті суспільно-політичного життя. Матеріали і висновки праці можуть бути використані при створенні цілісної концепції українського національного руху XIX ст., підготовці узагальнюючих праць з історії України, у науково-педагогічній та просвітницькій діяльності.

Ключові слова: *І. Шараневич, Галицько-Волинська держава, історик, Галичина, Волинь, Галицько-Володимирська Русь.*

Ісидор Іванович Шараневич (4 лютого (16 лютого) 1829 р. – 4 грудня 1901 р.)

«Шараневич залишив глибокий
слід в історіографії Галичини як дуже
трудолюбивий і плідний історик».
М. Грушевський

Постановка проблеми. Одним із актуальних напрямків розвитку сучасної історичної науки України є всебічне дослідження творчого доробку українських істориків у вивчення різних періодів минулого нашої Батьківщини. Студії стосовно істориків другої половини XIX – першої половини XX ст. мають вже певну традицію. Без врахування глибокого осмислення, критичного аналізу і синтезу наукової продукції українських істориків різних регіонів на різних етапах розвитку наукової думки в Україні немає дійсно наукового підґрунтя для написання узагальнюючих праць з історії вітчизняної історичної науки. Відсутність таких робіт, присвячених визначним і неординарним українським історикам, істотно ускладнює реконструкцію у всій багатогранності і суперечності реального розвитку і тенденцій історіографічних процесів і виявлення ступеня вирішення актуальних наукових проблем.

Таким чином, важливою науковою проблемою є вивчення в органічному поєднанні наукової і громадсько-культурної діяльності видатного українського історика, археолога, громадського діяча І. Шараневича. Своєю невтомною, наполегливою працею він вніс чималий доробок (автор понад 120 праць) у вітчизняну історичну науку, зокрема археологію, музеєзнавство, генеологію та історичну географію. З його громадською діяльністю певною мірою пов'язаний цілий етап політичного і національно-культурного руху в Галичині у другій половині XIX ст.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі багатого фактичного матеріалу проаналізувати здобутки І. Шараневича в царині історії Галицько-Волинської держави, висвітлити погляди дослідника, розкрити його значення в тогочасному громадсько-культурному та науковому житті України, а також окреслити роль студій І. Шараневича в сучасній історичній науці.

Історіографічний огляд. Відзначимо, що дослідження наукової діяльності І. Шараневича розпочалося ще за його життя. Вже перші опубліковані праці молодого історика були помічені. Так, у 1862 р. в газеті «Слово» відомий громадсько-культурний діяч В. Ільницький надрукував свої роздуми з приводу твору І. Шараневича «Стародавный Львовъ». Пізніше невеликі розвідки, присвячені творчій, науковій, політичній спадщині, біографії І. Шараневича, опублікували ще за його життя В. Левицький, П. Полянський, В. Білецький, а після смерті – М. Грушевський, І. Франко, І. Кревецький, Я. Пастернак, Д. Дорошенко та інші дослідники. Суттєву роботу щодо систематизації та характеристики наукової спадщини І. Шараневича здійснив івано-франківський дослідник Степан Борчук. У його монографії «Громадсько–культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901).» значно розширено діапазон вивчення історичних студій І. Шараневича, по-новому подано трактування багатьох відомих документів, що стосуються життя та наукової діяльності ученого, введено в науковий обіг раніше невикористані матеріали.

Виклад основного матеріалу. Життєвий шлях І. Шараневича проходив у період становлення та організаційного оформлення українського національного руху XIX ст. в Австрійській імперії. Народився І. Шараневич 4 (16) лютого 1829 р. в с. Церковне Рогатинського повіту. Його батько Іван був тут настоятелем приходу до осені того року, коли отримав парафію в с. Козарі біля м. Бережан, де Ісидор був хрещений своїм дідусем Григорієм Івановським, настоятелем приходу в Модричах. (Мама Ісидора – Розалія, – походила з роду Івановських) [Ваврик, 1929, с. 36].

Перші ази виховання молодий Ісидор придбав вдома, у сім'ї священика. Саме на долю греко-католицького духовенства Галичини випала особлива історична місія. Як зауважив відомий український історик Дмитро Дорошенко: «Коли щось зберегло українську народність в Галичині від повної асиміляції з елементом польським, то це його греко-католицька церква з її східним обрядом… Це забезпечило уніатському духовенству в Галичині на довгий час становище провідної верстви, яка відігравала значну роль у національному відродженні XIX століття» [Дорошенко, 1991, с. 492].

Після домашньої підготовки І. Шараневич пішов навчатися у м. Бережани у народну трикласну школу. У цьому місті він і продовжив навчання у гімназії в 1840–1845 рр., де релігія і латинська мова були головними навчальними предметами [Борчук, 2009, с. 16]. Шестилітнє навчання у Бережанській гімназії І. Шараневич продовжив у м. Львові, де закінчив сьомий і восьмий класи, або як тоді називали «філософію», при університеті [Кревецький, 1929, с. 6].

Революційні події 1848 р. застали І. Шараневича у м. Відні, коли він поступив того ж року у місцеву богословську семінарію. «Весна народів» виявила не лише гостру необхідність соціально-економічних перетворень, але й поставила на порядок денний справи національного визволення пригноблених народів. І. Шараневич після однорічного навчання у м. Відні перевівся до м. Львова в 1849 р., де продовжував здобувати вищу богословську освіту (1849–1851), коли революційні події потрохи вщухали. Саме після переїзду до м. Львова він детальніше познайомився із проблемами, що тривожили галицьке суспільство в роки революції [Борчук, 2009, с. 18–19].

19 січня 1855 р. І. Шараневич подав заяву до екзаменаційної комісії університету про допуск до екзаменів з історії та географії для вищої гімназії німецькою і руською мовами викладання. Після успішного складання іспитів І. Шараневич працював викладачем Перемишльської гімназії. Він підтримував тісні контакти з Яковом Головацьким і Антоном Петрушевичем, перебував під їх впливом [Борчук, 2009, с. 28–29].

Взаємини І. Шараневича з Я. Головацьким в 1860-их рр. носили науковий характер. Збереглась записка І. Шараневича, в якій він просить Я. Головацького: «изволитъ мне до завтрашного вечера Устрялова гісторію съ картою Россійского государства» [Лист І. Шараневича до Я. Головацького, 1864, арк. 2].

Таким чином, листування з А. Петрушевичем і Я. Головацьким дає підставу ствердити, що І. Шараневич на початку 60-их рр. XIX ст. робить акцент на науковій роботі.

Центральне місце серед наукових зацікавлень І. Шараневича безумовно займає середньовічна історія Галицько-Володимирської Русі (за термінологією дослідника). Науковець планував опублікувати синтетичне дослідження, яке б висвітлювало історію цього регіону від найдавніших часів до 1772 р. [Шараневич,

1863, с. 5]. Проте цей задум йому пощастило реалізувати тільки наполовину: у 1863 р. вийшла «История Галицко-Володимирской Руси от найдавнейших времен до року 1453». Другий том, до якого І. Шараневич у цей час активно збирав матеріали і первісно планував видати через рік-два, ніколи не побачив світ. У наступний період своєї діяльності науковець зосередив основні зусилля на поглибленому вивченні історичних проблем цього регіону.

І. Шараневич сподівався, що «дана історія стане справою народною і принесе краю правдивий пожиток». Науковець був готовий протягом двох років написати історію Галицько-Володимирської Русі від 1453 до 1772 р. Проте, як відомо, він обіцянки своєї не дотримав. Хоча всі наступні праці з історії Галичини можна вважати доповненням і продовженням його першої фундаментальної роботи [Борчук, 1999, с. 72].

У своїх дослідженнях І. Шараневич, окрім письмових джерел, використовував досягнення археології, історичної географії, топоніміки та інших допоміжних історичних дисциплін. Для його наукової методології характерне прагнення винятково на основі джерел об'єктивно висвітлювати історичний процес: «вивчаючи події вітчизняної історії, ми повинні показати їх такими, якими вони були насправді, і не тільки описати добрі, або подиву гідні випадки, але також показати негативні сторони», – писав в одній із своїх праць І. Шараневич [Борчук, 2009, с. 73–74].

Про значення історії у житті суспільства він висловлювався так: «з знаня рускои истории должны мы черпаты любовь до земле, напятнованои действами и терпенями отцев наших и богатои в историчный переданя; знанье рускои истории должно укрепляти в нас замилованье до руского языка котрым предки наши межи собою, с дворами и королями пересравляли умыслово проживалы, и утвержати нас при церковном обряде, которым они с Найвысшим естеством сносилися» [Шараневич, 1863, с. 5].

І. Шараневич не був першопрохідцем щодо вивчення історії Галицько-Волинського князівства. У 1852–1853 рр. Д. Зубрицький опублікував трьохтомну «Історію древнего Галичско-русского княжества», у якій виклад подій доведений до 1337 р. І. Шараневич відзначив у передмові до своєї «Історіи Галицко-Володимирской Руси», що у його праці «событія до року 1290 основуються на руских летописях и розказани суть простороннейше в деле Дениса Зубрицкого "Історія древнего Галичско-русского княжества"…от року 1290 начинаются мои власніи изследования и тянутся до року 1453» [Шараневич, 1863, с. 5].

Отже, у 1860–1862 рр. І. Шараневич вперше пробує себе показати як історик-дослідник. Працюючи над «Історією Галицкой Руси отъ найдавнейших временъ до року 1453», молодий науковець друкує у часописах «Львовянинъ», «Зоря Галицкая», «Вечерницъ», окремі статті, присвячені стародавній історії міст Галича, Львова, окремим руським князям. Публікація цих статей привернула увагу громадськості краю до популяризатора історії. Сама поява «Історії Галицкой Руси…» показала серйозні наміри І. Шараневича стати фаховим істориком. Хоч сам автор признається, що події до XIII ст. ґрунтуються на руських літописах і на відомій праці Д. Зубрицького «Історія галичского-руского княжества» (Львів, 1854); то події XIV і XV ст. є результатом власних досліджень [Шараневич, 1863, с. 3].

І. Шараневич розпочинає висвітлення найдавнішої історії від п'ятого століття до нашої ери, адже саме із цього часу відомі звістки грецького історика Геродота про

слов'янські народи, які проживали північніше і західніше від скіфів. Зокрема, до них історик зараховує саварів, яких ототожнює із сіверянами та тиренгетів, яких вважає тиверцями. І. Шараневич підтримав думку П. Шафарика, що борисфенітами називалися скіфи-землероби, які проживали над Дністром. Питання щодо етнічної приналежності названих у «Історії» Геродота племен залишається дискусійним і в наші дні. Одні дослідники вважають їх слов'янами, інші – балтами. На зміну скіфам прийшли сармати, які також поширили свою владу на слов'янські племена [Борчук, 2009, с. 75].

Проте, через певний час вони були переможені на півночі готами, а на півдні – даками. У IV ст. готів із Північного Причорномор'я витіснили гунни, держава яких розпалася у V ст. Слов'янські племена виступають на історичну арену в Європі після загибелі держави Аттіли. Проте у гуннів вже помітні слов'янські впливи, зокрема вони вживають алкогольний напиток мед. Під час похорону Аттіли на його могилі влаштовується тризна.

Окреме дослідження І. Шараневич присвятив заселенню Карпат. Широко використавши свідчення античних і середньовічних письменників – Геродота, Страбона, Таццита, Йордана та інших, науковець із властивою йому скрупульозністю прослідкував етнічну історію племен і народів, що заселяли цей регіон. Значна увага приділена процесові зародження державності на території Карпат, визначенню первісного територіального ядра, навколо якого відбувалось формування ранньодержавних об'єднань, а також міжнародним взаєминам цих держав із сусідами. Автор дійшов висновку, що Карпати із незапам'ятних часів були заселені слов'янськими племенами [Szaraniewicz, 1871, s. 98].

В іншій роботі він запропонував свою періодизацію історії слов'ян у підніжжях Карпат. Перший етап тривав від найдавніших часів до смерті Аттіли, другий обмежується зародженням у другій половині IX ст. державних організмів Польщі, Угорщини та Русі. Для третього характерна стабілізація державних кордонів між цими державами у Карпатах [Шараневич, 1871, s. 113].

Варто зауважити, що у своїй праці присвяченій історії Галицько-Володимирської землі, автор розглядає історію галицького краю під кутом зору політичного становища часів панування польського короля Ягайла з його прокатолицькою орієнтацією. І. Шараневич показав, як з колись могутнього князівства Галицька Русь стає провінцією польської корони, де всюди, особливо в містах, іноземні правителі захоплюють провідні позиції в краї, позбавляють права колишніх бояр, утискують в економічному і національно-релігійному відношенні українське населення.

Дослідник порушив питання польсько-молдовських відносин, що мали відношення до території Покуття, звернув увагу на політику колишнього боярства, яке частково підтримувало окупаційну владу, а решта протистояла загарбницьким планам польських панів [Борчук, 1999, с. 72].

Історію Галицько-Володимирської Русі княжої доби І. Шараневич поділяє на три періоди. Перший охоплює проміжок часу від найдавніших часів до з'їзду в Любечеві у 1097 р., другий триває приблизно сто років, обмежуючись 1198 р., а третій завершується 1337 р., тобто часом смерті останнього представника династії Романовичів. Цей етап І. Шараневич назвав «часом самостійності Галицько-Володимирської Русі». Періодизація І. Шараневича певною мірою відрізняється від

запропонованої Д. Зубрицьким. Хоча цей історик також поділяє княжу добу на три періоди, проте він датує початок другого – 1015 р. [Борчук, 2009, с. 76–77].

І. Шараневич у першому розділі своєї узагальнюючої праці «История Галицько-Володимирской Руси» основну увагу приділяє виникненню Київської Русі і характеристиці діяльності її перших князів, опираючись в основному на «Повість временних літ» (у виданні Ф. Міклошича), а також використовуючи роботи Д. Зубрицького, М. Карамзіна та інших істориків. Він здебільшого дотримується при викладі подій літописного тексту, майже не піддаючись його критичному аналізові [Борчук, 2009, с. 78].

І. Шараневич у викладі подій до часу Любечського з'їзду 1097 р. приділив порівняно мало уваги подіям на західних землях Київської Русі. Важливе значення для формування удільної системи мав князівський з'їзд у м. Любечі. Особливо вагомим виявилося прийняте тут правило, що діти повинні успадковувати батьківський уділ. Тоді ж за кожним князем було закріплено приналежне йому князівство і всі поклялися не посягати на чужі володіння. Зокрема, за Давидом визнавався м. Володимир, за Володарем – м. Перемишль. І. Шараневич, детально описуючи всі перипетії, пов'язані із осліпленням Василька, показує Давида Ігоревича здебільшого у непривабливому освітленні, перекладаючи на нього основну вагу за цей випадок. Василько Ростиславович, на думку дослідника, став невинною жертвою. Своєрідне почесне заслання Давида Ігоревича у м. Бужеськ після Витичівського з'їзду 1100 р. потрібно розцінювати як порівняно м'яку кару за такий злочин. Прихильно ставиться І. Шараневич до братів Ростиславичів – Василька і Володаря. Він позитивно оцінює їх діяльність, особливо боротьбу проти намагань Угорщини та Польщі завоювати землі Південно-Західної Русі [Борчук, 2009, с. 83–84].

Високо оцінив І. Шараневич діяльність Володимира Мономаха. Після характеристики діяльності В. Мономаха і тогочасного становища Русі І. Шараневич зазначає, що на наступних сторінках своєї книги він має намір зосередити основні зусилля на детальному вивченні історії Галичини та Волині [Шараневич, 1863, с. 34].

По смерті Володаря один його син Ростислав отримав м. Перемишль, а інший Володимирко – м. Звенигород. Сини Василька – Юрій і Іван – князювали у м. Перемишлі. Невідомо якому із цих міст належала першість, але у цей період спостерігається піднесення м. Галича, можливо, що він був центром цілого роду Ростиславичів. Адже саме у цьому місті помер у 1141 р. Іван Ростиславович, по смерті якого Володимирко переніс у м. Галич столицю свого князівства.

Із певною симпатією І. Шараневич ставиться до Володимирка Ростиславича. Дослідник, на основі київського літопису відомого в Іпатіївському списку, детально прослідковує кожен крок цього князя. Князя Володимирка І. Шараневич характеризує як досвідченого у воєнному мистецтві, охочого до військових походів, але одночасно далекоглядного політика, який намагався досягнути поставленої перед собою мети не тільки силою зброї, але і дипломатичними методами. Володимирко тверезо оцінював свої сили, укладав союзи із сильними князями, втручався у суперечки сусідів, спричинював війни, іноді намагався примирити ворогів і такою своєю діяльністю розширював межі Галицького князівства, яке у цей період сягало берегів Дунаю. Цей князь завжди прагнув відімстити сусіднім народам

за нанесені йому образи. Він досягнув значного авторитету в очах іноземних держав, а також користувався великим впливом у руських князів [Борчук, 2009, с. 86].

Історії Волинського князівства цього періоду І. Шараневич приділяє значно менше уваги. Здебільшого він обмежується констатацією почерговості зміни князів на володимирському столі, мало приділяючи уваги характеристиці їх діяльності. Потрібно відзначити, що джерельна база, наявна у розпорядженні дослідників щодо Волині, є значно бідніша, ніж стосовно Галичини.

Високо оцінює І. Шараневич діяльність Ярослава Осмомисла. Цей князь не прагнув завоювати чужі землі, а задовільнявся своїм Галицьким князівством. Він надавав допомогу тим із Рюриковичів, що були обділені або позбавлені своїх законних володінь. Ярослав віддавав перевагу мирним справам над воєнними. У той час, коли його воєводи шукали собі слави у далеких землях Русі, коли сила галицької зброї забезпечила Галицькому князівстві перевагу у Південній Русі, яку даремно намагалося оспорити Суздальське князівство, тоді Я. Осмомисл дбав про піднесення землеробства, розвиток торгівлі і процвітання міст. На територію Галичини двадцять років не ступала ворожа нога. Ярослав уникав даремного кровопролиття, дорожив життям своїх підданих, часто наймаючи для ведення війн іноземців. Невідомий автор «Слова о полку Ігоревім» назвав цього князя Осмомислом за його мудрість та чесноти. Історик Б. Рибаков, який також високо оцінює діяльність Ярослава, називає час його правління періодом розквіту Галицького князівства [Рыбаков, 1982, с. 512–514].

Характеристика князя Романа Мстиславовича, дана І. Шараневичем, значною мірою співпадає із оцінкою князя, наявною у Іпатієвському літописі. Історик відзначає, що під владою цього правителя опинилася значна частина руських земель і за це він був титулований самодержавцем всієї Русі. Роман, відзначився як невтомний полководець, що літав швидко, як орел, у битвах бився хоробро і стійко, як тур, на ворожих землях нищив все і пожирав, як крокодил, на язичників, особливо на половців і литовців, нападав сміливо, як лев [Борчук, 2009, с. 93].

Характеризуючи короля Данила, І. Шараневич говорить, що це був князь добрий, мудрий, хоробрий, хитрий і такий, що дбав про своїх підданих. Він відзначався побожністю, поважав свою матір, щиро любив сім'ю. У першій половині життя Данило боровся за повернення батьківської спадщини, проте, утвердившись на престолі Галицько-Волинського князівства, він не зміг відпочити через те, що був вимушений вести боротьбу із монголо-татарами. Спочатку Данило піддався ординцям, щоб добитися їхньої прихильності і вберегти свою державу від руйнівних набігів. Проте незабаром він повстав проти монголо-татарів, у боротьбі проти яких намагався опертися на союз з Папою римським, але, зневірившись у ньому, переорієнтувався на Литву. У похилому віці Данило відчув на собі весь тягар гніву ординських ханів. Але у два останні роки його життя, під час міжусобних війн у Золотій Орді, королеві знову усміхнулося щастя.

Данило задумав поновити тісний союз між Галицько-Волинським князівством і Литвою, проте помер, не змігши втілити цей план у життя. Дослідники здебільшого високо оцінюють діяльність короля Данила Романовича [Грушевський, 1993, с. 90–93]. Але досить мало уваги приділяє вчений історик його брату – Василько Романовичу.

На думку І. Шараневича, у цей час Галицько-Волинська держава досягнула найбільшої могутності і просягалася від р. Сяну до р. Дніпра і від р. Дунаю та Чорного моря до р. Прип'яті. Вона складалася із чотирьох князівств: Галицького, Перемишльського, Белзького і Волинського. Останнє поділялося на Володимирську, Луцьку і Берестейську землі, а Белзьке – на Белзьку і Холмську.

І. Шараневич на основі джерел розрізняє три стани у Галицько-Волинському князівстві: князів, бояр і простих людей. Окрім Романовичів, у їх державі відомі князі, що не належали до цього роду: Всеволод Олександрович, Ярослав і Всеволод Інгваровичі та інші. Вони перебували на становищі васалів і немає впевненості, що всі із них були наділені земельними володіннями [Шараневич, 1863, с. 102–107].

Цікавим є погляд І. Шараневича на взаємовідносини галицько-волинських князів і Золотої орди. Галицько-волинські князі перебували у значно меншій залежності від Золотої Орди, ніж північно-східні. Вони без згоди монголо-татарських ханів передавали свої володіння у спадщину синам. На їх землях не було ординських баскаків, тисячників і сотників для збору данини і втручання у внутрішні справи держави. Галицько-волинські князі самостійно стягували із своїх підданих податок для татар і відсилали його до ханської казни. При дворі князя Лева служили татарські воїни, які здебільшого використовувалися для несення варти. Іноді Романовичі використовували ординські військові загони для вирішення своїх зовнішньополітичних завдань або у боротьбі із іншими руськими князями. Останній раз галицько-волинські князі зверталися за допомогою до монголо-татарів у 1289 р., коли Мстислав Данилович попросив у них підмоги проти Юрія Левовича. І. Шараневич відзначає, що після цього випадку Романовичі ніколи не вели міжусобної боротьби [Борчук, 2009, с. 99–100].

Із наступників короля Данила І. Шараневич найбільше уваги приділяє Левові, характеризуючи його як князя, вихованого із юнацьких років у військових походах, що відзначався невтомною енергією, був продовжувачем героїчних традицій своїх предків, а також мудрого і обережного вождя. Побачивши нещастя, яких зазнало князівство внаслідок двозначної політики Данила щодо монголо-татар, Лев все життя підтримував із ними союзницькі відносини, нерідко використовуючи їх військову міць для вирішення своїх політичних завдань. Відзначаючись у молоді роки неврівноваженим характером, схильністю до швидкого впадання у гнів, прагненням до помсти за нанесені йому образи, князь наприкінці життя став лагіднішим за ягня. Користуючись любов'ю населення князівства, Лев у мирні роки князювання дбав про благоустрій своєї землі, зокрема, він відбудував зруйнований татарами м. Львів. Останні роки свого життя він провів у молитвах, проживаючи у Спаському монастирі. І. Шараневич підтримав версію Д. Зубрицького, що знайдена у 1767 р. труна, оздоблена сріблом, належала цьому князеві [Зубрицький, 1845, с. 63].

Наступник Лева – його син король Юрій, будучи ще за життя батька удільним князем, займався серйозними державними справами і очолював полки у військових походах. Ставши галицько-волинським князем, він не прагнув війн, а цінував мир і намагався зберегти в цілості отриману у спадок по батькові державу.

Як відзначив І. Шараневич у передмові до «Исторіи Галицко-Володимирской Руси», виклад історичних подій, розпочинаючи з 1290 р., він буде здійснювати на основі власних досліджень. Висвітлюючи минуле Галицько-Волинського князівства

до моменту вигасання династії Романовичів (у 1337 р.), історик користувався працями М. Татищева, Т. Нарбута, В. Кояловича, А. Нарушевича, К. Стадницького та інших дослідників. Джерельну базу його праці становили Новгородські, Псковські і Густинський літописи, «Степенная книга», а також «Хроніки» Анонімa Гнєзненського, Я. Длугоша, М. Стрийковського, Биховця, Дусбурга та інших середньовічних авторів. Дослідник використав матеріали листувань польських королів із Римськими папами, договори останніх галицько-волинських князів із хрестоносцями, а також грамоти князя Лева.

Здебільшого І. Шараневич не досить критично ставиться до цих різноманітних за походженням та фактологічною вартістю матеріалів. Найчастіше він намагається «примирити» протиріччя, наявні у перелічених вище джерелах. Потрібно відзначити, що таким чином поступала переважна більшість тогочасних істориків.

Проте іноді історик піддавав критичному аналізові деякі, на його думку, сумнівні звістки хронік. Так, описуючи невдалу битву 1315 р. під м. Володимиром князя Юрія із литовськими військами, очолюваними Гедиміном, історик зауважує, що неможливо припустити, щоб із цього моменту Волинь потрапила під владу Литви. Дослідник слушно відзначив, що ця битва могла бути пізніше видумана литовцями під час їх боротьби із поляками за володіння Волинню для обґрунтування давності своїх прав на цю землю [Шараневич, 1863, с. 127–128]. Інші історики також сумніваються у достовірності цієї звістки [Крип'якевич, 1984, с. 143–145].

Поділяючи погляди тогочасних істориків, І. Шараневич вслід за ними вважав, що Юрій ІІ і Болеслав Тройден – це дві різні особи. Перший із них, будучи сином галицько-волинського князя Андрія, князював у 1324–1337 рр., а другий, будучи сином мазовецького князя Тройдена і Марії – дочки руського князя Юрія І, управляв Галицько-Волинським князівством у 1337–1340 рр. [Шараневич, 1863, с. 137–139]. Питання щодо співвідношення цих осіб викликало у пізніших істориків гостру дискусію, підсумком якої було визнання тези про приналежність цих двох імен останньому галицько-волинському князеві [Крип'якевич, 1984, с. 158–164].

І. Шараневич, характеризуючи Галицько-Волинське князівство в останній період існування, розподіляє його жителів на чотири стани: 1) духовенство, тобто єпископи, ігумени, священики, деякони, ченці і всі церковні слуги, 2) бояри, 3) міщани, 4) прості люди або так звана чернь у містах, передмістях і селах. Як і в попередні часи, духовенство продовжувало користуватися великим впливом у князівстві. Крім духовенства, до верхівки князівства належали: князь, княжі слуги, бояри і дружинники. Бояри займали посади воєводів по великих містах, були полководцям, найвпливовіші із них входили до боярської ради, що засідала при князеві. Найімовірніше, вони складали кінне військо князя. Боярам належали значні земельні володіння.

Міщанський стан складався із жителів великих міст – Києва, Володимира, Луцька, Львова і інших. Вони мали свої отчини – тобто нерухоме майно, успадковане по батьках. Не всі міста перебували в однаковому правовому становищі щодо князів. Деякі були зобов'язані платити данину на утримання княжих ловчих і забезпечувати всім необхідним наявні у них військові гарнізони, інші були звільнені від таких обов'язків. Селяни, за словами грамот, відробляли панщину і будували для

князя міста. Міста і села платили загальний податок у княжу казну і татарщину для Золотої Орди [Борчук, 2009, с. 104].

У містах торгівлею займалися не тільки місцеві жителі, але і німці, вірмени, сарацини (араби) та євреї. У джерелах наявні звістки про проживання німців у містах Львові та Володимирі в окремих кварталах і користування власним правом (магдебурзьким). Князі намагалися заманити до своєї держави іноземних купців за допомогою різноманітних привілеїв. Одними із перших оцінили наявні переваги у Галицько-Волинській державі німці. Вони селилися у містах, набували нерухомість – села, млини і інше, засновували нові ярмарки, чим спричинювалися до розвитку ремесел і торгівлі.

На думку І. Шараневича, галицько-волинські князі мали свої герби, які відображені на їх печатках. На одній зображений вершник, що тримає у руці щит і хоругву, на другій – рицар, що тримає у руці спис і оточений зірками, місяцем і хрестом. Бояри також мали свої герби, про це свідчать їх печатки, підвішені до договорів із хрестоносцями. На єпископській печатці зображена Божа мати [Шараневич, 1863, с. 145–147].

«Історія Галицько-Волинської Руси» І. Шараневича отримала помітний резонанс у галицькому суспільстві. Десятки вчених подали схвальні рецензії на працю. Тривалий час вона була єдиним підручником для бажаючих ознайомитися з історією Галичини та Волині у княжий період. Редактор альманаху «Зоря Галицька» Омелян Партицький видрукував у «Руській читанці» чотирнадцять уривків з «Історія Галицько-Волинської Руси» («О угорських русинах», «О татарах», «Битва під Галичем» та ін.

Значення цієї праці важко переоцінити. Подані автором матеріали використовувало багато відомих вчених, зокрема «батько» української історії М. Грушевський у своїй ранній книзі «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя», в багатотомній «Історії України-Руси» та інших працях з історії України; академік І. Крип'якевич в «Історії України», «Галицько-Волинському князівстві»; Д. Дорошенко в «Нарисі історії України»; О. Єфименко в «Истории украинского народа» тощо [Борчук, 1999, с. 72].

Висновки. Таким чином, І. Шараневич, на основі прискіпливого вивчення широкого кола різноманітних джерел, частину із яких він ввів у науковий обіг, створив оригінальну і цілісну концепцію історичного розвитку Галицько-Волинської Русі в княжу добу. Для історика характерне надмірно довірливе ставлення до джерел. Характеристики діяльності князів та королів найчастіше співпадають із оцінками наявними у літописах. Він майже не простежує динаміки певних історичних явищ. Проте значною заслугою І. Шараневича є висвітлення вперше в українській історіографії останнього періоду існування Галицько-Волинського князівства.

Список використаних джерел та літератури

Борчук С., 2009. *Громадсько–культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901).* Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 211 с.

Борчук С., 1999. Проблеми історії Галицько-Волинської держави та княжого Галича в працях Ісидора Шараневича. Галичина. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*, Ч. 3, 72–75.

Ваврик В., 1929. *Несколько добавленій къ біографіи Исидора Ивановича Шараневича.* Львів, 120 с.

Грушевський М., 1902. Ізидор Шараневич – заслужений галицький історик. *Записки НТШ.* Львів, Т. 45., 12–15.

Грушевський М., 1991. *Історія України-Руси.* К.: Наук. думка, Т. 3., 680 с.

Дорошенко Д., 1991. *Нарис історії України.* Львів, 440 с.

Зубрицький Д., 1845. *Критико-историческая повесть временных лет червоной Руси,* М., 128 с.

Кревецький І., 1929. Ізидор Шараневич. В століття уродин визначного історика й діяча Галицької землі. *Нова зоря,* № 8, 6.

Крип'якевич І., 1984. *Галицько-Волинське князівство.* К.: Наук. думка, 425 с.

Лист І. Шараневича до Я. Головацького від 31.03.1864р. ЛНБ, відділ рук., ф. Гол. 373, арк. 2.

Рыбаков Б., 1982. *Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв*., М.: Наука, 572 с.

Шараневич І., 1863. *Исторія Галицко-Володимирской Руси от найдавнейших времен до року 1453*., Львів, 128 с.

Шараневич І., 1871. Словяньски начатки у склонов Карпат. *Walny zjazd czlonkow Towarzystwa pedagogicznego.* Lwow, 113.

Szaraniewicz I., 1871. *Kritische Blicke in die Geschichte der Karpathen Volker in Alterthum und in Miltelalter-Lemberg*, 98.

References

Borchuk S., 2009. *Hromadsko–kulturna ta naukova diialnist Isydora Ivanovycha Sharanevycha (1829–1901) [Social, cultural and scientific activity of Isidor Ivanovich Sharanevich (1829–1901)]*, Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 211. [in Ukrainian].

Borchuk S., 1999. *Problemy istorii Halytsko-Volynskoi derzhavy ta kniazhoho Halycha v pratsiakh Isydora Sharanevycha [Problems of the history of the Halych-Volyn state and princely Halych in the writings of Isidor Sharanevich],* Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys, Ch. 3, 72–75. [in Ukrainian].

Vavryk V.,1929. *Neskolko dobavlenii къ biohrafiy Ysydora Yvanovycha Sharanevycha [A few additions to the biography of Isidor Ivanovich Sharanevich],* Lviv, 120. [in Ukrainian].

Hrushevskyi M., 1902. *Izydor Sharanevych – zasluzhenyi halytskyi istoryk [Izidor Sharanevich is an honored Galician historian], Zapysky NTSh.* Lviv, T. 45, 12–15. [in Ukrainian].

Hrushevskyi M., 1993. *Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Russia],* K., T. 3, 680. [in Ukrainian].

Doroshenko D., 1991. *Narys istorii Ukrainy [Essay on the history of Ukraine]*, Lviv, 492. [in Ukrainian].

Zubrytskyi D., 1845. *Krytyko-ystorycheskaia povest vremennыkh let chervonoi Rusy [A critical-historical novel of the times of Red Rusi],* M., 128. [in Russinian].

Krevetskyi I., 1929. *Izydor Sharanevych. V stolittia urodyn vyznachnoho istoryka y diiacha Halytskoi zemli [Izidor Sharanevich. In the century, the birth of a prominent historian and activist of the Galician land], Nova zoria,* № 8, 6. [in Ukrainian].

Krypiakevych I., 1984. *Istoriia Halytsko-Volynskoho [Principality of Galicia-Volyn],* K.: Nauk. dumka, 425. [in Ukrainian].

Lyst I. Sharanevycha do Ya. Holovatskoho vid 31.03.1864 r. [Letter from I. Sharanevich to Ya. Holovatsky dated March 31, 1864], LNB, viddil ruk., f. Hol. 373, ark. 2. [in Ukrainian].

Rыbakov B., 1982. *Kyevskaia Rus y russkye kniazhestva XII-XIII vv. [Kievan Rus and Russian principalities of the 12th–13th centuries],* M., 572. [in Russinian].

Sharanevych I., 1863. *Ystoriia Halytsko-Volodymyrskoi Rusy ot naidavneishykh vremen do roku 1453 [History of Galicia-Vladimir Rus from the earliest times to 1453]*, Lviv, 128. [in Ukrainian].

Sharanevych I., 1871. Sloviansky nachatky u sklonov Karpat [Slavic beginnings in the slopes of the Carpathians], *Walny zjazd czlonkow Towarzystwa pedagogicznego.* Lwow, 113. [in Ukrainian].

Szaraniewicz I., 1871. *Kritische Blicke in die Geschichte der Karpathen Volker in Alterthum und in Miltelalter-Lemberg*, 98. [in Ukrainian].

THE HISTORY OF THE GALITIC-VOLYN STATE IN THE STUDIOS OF ISIDOR SHARANEVYCH: PROBLEMS OF RESEARCH

Ihor Koliada
Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of Methodology and Methods of Social Sciences,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv
Stepan Borchuk
Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of World History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk
Yevhen Lyzen
Doctor of Philosophy in History and Archaeology
Center for East European Historical and Political Studies, Ivano-Frankivsk

Abstract. *The article is dedicated to one of the famous historians and cultural and political figures of the 19th century Isidor Ivanovich Sharanevich. The purpose of the research is to analyze the achievements of I. Sharanevich in the field of history of the Galicia-Volyn state on the basis of rich factual material, to highlight the views of the researcher, to reveal his significance in the social, cultural and scientific life of Ukraine at the time, as well as to outline the role of I. Sharanevich's studies in modern historical science. The methodological basis is the principles of objectivity, historicism, scientificity and personification of events. In the process of writing the article, methods of analysis, synthesis, generalization, as well as retrospective, chronological, prosopographic and comparative-historical methods were used. Thus, an important scientific problem is the study in an organic combination of the scientific and social and cultural activities of the outstanding Ukrainian historian, archaeologist, public figure I. Sharanevich. With his tireless, persistent work, he contributed a lot to the national historical science, in particular archeology, museology, geneology and historical geography. The entire stage of the political and national-cultural movement in Galicia in the second half of the 19th century is to some extent connected with his social activities. The historical heritage of Professor I. Sharanevich has become an achievement of Ukrainian historiography. He was the author of 125 scientific works, of which 45 were written in Polish and German. His scientific method serves as a worthy example for current generations of historians, all scientific works were written by him on the basis of primary sources. Being a native of Prykarpattia, he did a lot to study the ancient history of his native land. The study of the scientist's activities in Soviet historiography was undeservedly forgotten, actually prohibited. And it's a pity, because his significant contribution to the development of source studies, archeology, monument studies and museum studies not only in Galicia, but also in the whole of Ukraine is undeniable. The value of the research lies in the fact that in many aspects it significantly complements the scientific knowledge of the history of Galicia in the 19th century, restores a direction of research in Ukrainian historical science that has so far been forgotten, and actually - the study of the activities of prominent figures in the context of social and political life. The materials and conclusions of the work can be used in the creation of a holistic concept of the Ukrainian national movement of the 19th century, the preparation of general works on the history of Ukraine, in scientific, pedagogical and educational activities.*

Key words: *I. Sharanevich, Galicia-Volyn state, historian, Galicia, Wolin, Galicia-Vladimir Rus.*